

Abstract

The aim of the research is to examine and match some articles of the fourth part of the ۱۹۴۹ Geneva Conventions and the ۱st Additional Protocol of ۱۹۷۷ regarding the protection of civilian places during war from the perspective of Imami jurisprudence, in order to achieve a general achievement regarding the foundations of jurisprudence and the articles of the convention.

In this regard, the main question of the research is, what is the view of Shia jurisprudence regarding the articles of the Fourth Geneva Convention and the protocols regarding the protection of civilian places during war?

The research method is descriptive-analytical, and in the course of this article, after mentioning the articles of the convention and protocols and the legal description and principles that are provided in the law for support, we have discussed the reasons and principles of jurisprudence and at the end of the compatibility and alignment of jurisprudence and the convention, the following is the result. The research has been mentioned, the results of the research showed that in the Fourth Convention based on Articles ۱۴, ۱۵ and ۱۸ and Articles ۵۹, ۵۵ and ۶۰ of the First Protocol and from the perspective of Imami jurisprudence based on evidence such as verse ۱۹۰ of Surah Baqarah, civilian places including hospitals, places Religious and all places that are not military targets, including houses, cultural places, and the environment, are protected during wartime, and their destruction and attack are not allowed.

بررسی کنوانسیون ژنو در مورد حمایت از اماکن غیرنظامی در زمان جنگ از منظر فقه امامیههدی انصاریان^۱سید حسن عابدیان^۲علیرضا عسگری^۳

تاریخ دریافت: ۲۳/۳/۱۴۰۱

تاریخ پذیرش: ۱۰/۴/۱۴۰۱

چکیده

هدف پژوهش بررسی و مطابقت برخی مواد بخش چهارم از کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو ۱۹۴۹ و پروتکل الحاقی ۱۹۷۷ اول در مورد حمایت از اماکن غیرنظامی در زمان جنگ از منظر فقه امامیه می‌باشد، تا به یک دستاورد کلی نسبت به مبانی فقه و مواد کنوانسیون دست یابیم. در این راستا، سوال اصلی پژوهش این است که دیدگاه فقه شیعه نسبت به مواد کنوانسیون چهارم ژنو و پروتکل‌ها در مورد حمایت از اماکن غیرنظامی در زمان جنگ چگونه است؟ روش پژوهش توصیفی - تحلیلی بوده و در سیر این مقاله بعد از ذکر مواد کنوانسیون و پروتکل‌ها و شرح حقوقی و اصولی که در قانون برای حمایت آمده است، به دلایل و اصول فقهی حمایتی پرداخته‌ایم و در پایان مطابقت و همسویی فقه و کنوانسیون در ذیل نتیجه پژوهش عنوان شده است، نتایج پژوهش نشان داد که در کنوانسیون چهارم براساس مواد ۱۴، ۱۵ و ۱۸ و مواد ۵۹، ۵۵ و ۶۰ پروتکل اول و از منظر فقه امامیه براساس ادله‌هایی همچون آیه ۱۹۰ سوره بقره مکان‌های غیرنظامی شامل بیمارستان‌ها، مکان‌های مذهبی و کلیه اماکنی که هدف نظامی نیستند از جمله خانه‌ها، اماکن فرهنگی و محیط زیست در زمان جنگ مورد حمایت هستند و تخریب و حمله به آنها جایز نیست. کلید واژه: کنوانسیون، پروتکل، حمایت، اماکن غیرنظامی، جنگ، فقه امامیه

^۱ دانشجوی دکتری، گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران^۲ استادیار گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران. (نویسنده مسئول)^۳ استادیار گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران.

مقدمه

یکی از مهمترین دغدغه‌های بشر امروزی جنگ‌ها و خونریزی‌هایی است که به صورت افسارگسیخته در حال گسترش است، بنابراین بشر میکوشد تا آلام و درد بشری در جنگ‌ها را کاهش دهد برای تحقق این امر نیاز به تدوین قوانینی است که تا حد ممکن اقدام به جنگ را محدود سازد و در صورت بروز جنگ بتواند از خشونت بیشتر جلوگیری کند، این قوانین و مقررات در عرف بین‌الملل «حقوق بین‌الملل بشردوستانه» نامیده می‌شود.

حقوق بشردوستانه ناظر بر قواعد بین‌المللی است که می‌کوشد «رنج انسانی ناشی از جنگ را تسکین دهد»^۱ این، اصطلاحی جامع برای قوانینی است که هدفشان انسانی کردن مخاصمات مسلحانه است. حقوق بشردوستانه‌ی بین‌المللی، ناظر بر بخشی از حقوق بین‌الملل معاهده محور و عرف است، که هدف آن، حمایت از افراد در زمان جنگ می‌باشد؛ معاهداتی نظیر کنوانسیون چهارم ژنو ۱۹۴۹ درباره‌ی حمایت از غیرنظامیان. (ICRC حقوق بین‌المللی بشردوستانه پاسخ به پرسش‌های شما، ۴)

دغدغه و دلسوزی نسبت به رعایت مقررات حقوق بشردوستانه در میان ملت‌های جهان معاصر هرچند قابل تقدیر است، اما نباید اینگونه پنداشت که حقوق بشردوستانه‌ی معاصر صرفاً از ابتکارات و رهیافت‌های نوین تمدن مدرنیته‌ی دنیای غرب و حاصل اندیشه‌ی انسان دوستی جهان غیر اسلام می‌باشد! چرا که دغدغه و دلسوزی اسلام بیش از چهارده قرن پیش و مصادف با قرن ششم میلادی به منصفه ظهور رسیده است. در همان عصری که جان و مال و عواطف و امنیت انسان‌های بی‌گناه به تاراج می‌رفت، پیامبر رحمت، فرمان خداوند حکیم را برای صیانت از کرامت و ارزش‌های انسانی به بشریت ابلاغ فرمودند: «وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا» (اسراء، ۷۰)

ترجمه: «ما بنی آدم را گرامی داشتیم و آنها را در خشکی و دریا سوار کردیم و از انواع روزی‌های پاکیزه به آنها روزی دادیم و بر بسیاری از آفریده‌های خود برتری‌شان بخشیدیم.» (انصاریان، ترجمه قرآن)

از سوی دیگر خود اولین قدم را در عمل به فرمان الهی خویش برداشته و بر لشکریان خود گوشزد فرمودند: «...پس از جنگ مجروحان را نکشید، پس از شکست دشمن، فراریان را تعقیب نکنید، لباسی را ندرید، کشته‌ها را مثله نکنید، به اموال دشمن که برخورد کردید، پرده‌داری نکنید، وارد خانه‌ای نشوید، اموال آنها را نگیرید و به زنی آزار نرسانید، اگر چه شما را دشنام دهند و به امیران و صالحان شما سب و لعن کنند...» (ابن ابی الحدید، ۱۳۶۳، ج ۶، ص ۲۲۸)

این فرامین مبارک از همان روزی که در مجموعه‌ی جهان اسلام صادر گردید نه کهنه شده، نه تعدیل یافته و نه نیازمند بازخوانی دوباره شده است؛ چرا که درد و رنج بشر امروز نیز همان درد و رنج بشر دیروز در حین جنگ است که التیام‌بخش آن همان نسخه‌ی شفابخش خداوند مهربان در قرآن

۱. Frits Kalshoven and Liesbeth Zegveld, Constraints on the Waging of War. An Introduction to International Humanitarian Law, Geneva, ICRC, ۲۰۰۱, p ۱۲.

کریم است که در سوره بقره آیه ۱۹۰ فرمود: «وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَكَانَ تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ»

ترجمه: «در راه خداوند با کسانی که با شما می‌جنگند، بجنگید و تعدی ننمایید همانا خداوند تجاوزکاران را دوست نمی‌دارد.» (انصاریان، ترجمه قران)

آنچه که در جنگ‌های مختلف در طول قرون متمادی اتفاق افتاده حتی در سال‌های اخیر و نسبت به کشورهای متعهد و امضاکننده‌ی معاهدات و حقوق‌های بشر دوستانه، بیانگر اعمال خشونت بار و زیر پا نهادن اصول انسانی و اخلاقی از طرف آنهاست، اما در اسلام و سیره نبوی، جهاد با در نظر گرفتن دو شرط که در آیه بیان شده، تشریح شده است: شرط اول، جهاد با کسی جایز است که با مسلمانان بجنگد. شرط دوم، تجاوز از حدود الهی ممنوع است. دین اسلام از قرن‌ها پیش دستوراتی در این خصوص تدوین کرده است از جمله ی این قوانین مواردی است که مربوط به حمایت فقه امامیه از اماکن غیر نظامی در زمان جنگ میباشد که تاکید شرع را بر عدم ایجاد فساد و ظلم در زمین با عدم تخریب و حمله به اماکن و محل زندگی غیر نظامیان نشان میدهد.

در این تحقیق با توجه به احکام فقه شیعه به بررسی و تطبیق کنوانسیون چهارم در مورد حمایت از اماکن غیر نظامی در زمان جنگ می‌پردازیم تا میزان مطابقت کنوانسیون با موازین شرع را با استعانت از پرودگار به دست بیاوریم. لذا محقق در صدد پاسخگویی به این سوال است که دیدگاه فقه امامیه نسبت به مواد کنوانسیون چهارم و پروتکل‌های الحاقی در مورد حمایت از اماکن غیر نظامی در زمان جنگ چیست؟

۲. مواد

۲-۱- ماده ۱۴، ۱۵، ۱۸ کنوانسیون چهارم

کنوانسیون چهارم مقرر میدارد که قبل یا بعد از شروع درگیری‌ها برای حمایت از مجروحان، بیماران و سالخورده‌گان، کودکان زیر ۱۵ سال، مادران باردار، مادران دارای کودکان زیر ۷ سال میتوان مناطق بیمارستانی و مناطق امن ایجاد کرد.

۲-۲- ماده ۵۹، ۶۰ پروتکل اول

هر منطقه مسکونی که در نزدیکی یا در درون منطقه‌ای قرار گرفته که محل برخورد نیروهای مسلح است و در معرض اشغال توسط طرف مخالف می‌باشد میتواند به عنوان یک مکان بی‌دفاع اعلام شود.

پروتکل گسترش عملیات را به مناطقی که طرف‌های مخاصمه به موجب توافق به عنوان منطقه غیرنظامی اعلام نموده‌اند، در صورتیکه این گسترش مغایر با شرایط توافق باشد، ممنوع میدانند. هدف این توافق معمولاً ایجاد مناطقی است که همان شرایط اماکن بی‌دفاع را دارند.

۲-۳- پروتکل اول ماده ۵۵

محیط زیست باید در برابر خسارات گسترده، شدید و دیر پا حمایت شود. روشها یا وسایل جنگی که احتمال می‌رود چنین خساراتی ایجاد کنند و بنابراین سلامت یا بقای جمعیت را به مخاطره بیندازند ممنوع هستند.

۳. شرح موضوع

مفهوم مناطق یا مکانهای بی‌دفاع، مشتمل بر شهرها، روستاها، خانه‌ها، ساختمانها و به طور کلی اماکنی است که از درون یا بیرون چنان بی‌دفاعند که دشمن می‌تواند به راحتی و بدون جنگیدن یا تحمل تلفات به آن وارد شده و آن را به تصرف در آورد. (هنگرتز، رول، دوسوالدبک، آلورمن، دورمن، ۱۳۹۱: ترجمه: دفتر امور بین‌الملل قوه قضائیه، ص ۲۲۲ - ۲۲۱).

مناطق یا مکانهای بی‌دفاع از جمله اموال غیرنظامی هستند، چرا که هدف نظامی نبوده و نمی‌توانند هدف نظامی محسوب شوند. در نتیجه، حمله یا بمباران آن اماکن ممنوع است.

اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی، «حمله عمدی به شهرها، روستاها و خانه‌ها که بی‌دفاع بوده و اهداف نظامی نیستند» را به منزله جنایت جنگی دانسته است.^۲

مکانهای بی‌دفاع باید دارای شرایط زیر باشند:

- ۱) از کلیه رزمندگان و همچنین سلاحها و تجهیزات نظامی قابل حمله، تخلیه شده باشد؛
  - ۲) از تأسیسات و امکانات نظامی ثابت هیچ استفاده خصمانه‌ای نشود؛
  - ۳) مقامات یا جمعیت ساکن، مرتکب هیچ عمل خصمانه‌ای نشوند؛
  - ۴) هیچ گونه فعالیتی در پشتیبانی از عملیات نظامی صورت نگیرد.
- در این صورت، مکان مورد نظر تحت حمایت سایر قواعد حقوق بشر دوستانه می‌باشد. (ضیائی بیگدلی، ۱۳۹۱: ص ۱۵۹).

در تعریف هدف غیرنظامی گفته شده است:

«هر هدفی که نظامی نباشد، نمی‌تواند مورد حمله یا اقدامات تلافی‌جویانه قرار گیرد.» (وری پیترو، ۱۳۸۴: مترجم: سیامک کرم زاده، کتابون حسین نژاد)

منظور ما از اماکن غیرنظامی، اماکن و مناطقی است که در هنگام جنگ تحت حمایت خاص قرار می‌گیرند.

در حقوق بشر دوستانه بین‌المللی این اماکن به چهار بخش تقسیم شده‌اند:

الف) مناطق امن ب) مناطق بی طرف ج) اماکن بی دفاع د) مناطق غیر نظامی. (قواعد اساسی کنوانسیون‌های ژنو ۱۹۴۹ و پروتکل‌های الحاقی ۱۹۷۷، ۱۳۸۴، ص ۴۹).

تعریف هر یک از اقسام چهارگانه با توجه به مجموعه اسناد ژنو به این شرح است:

الف) مناطق امن:

مناطق امن در ماده ۱۴ کنوانسیون ژنو، راجع به «حمایت افراد کشوری در زمان جنگ»، این گونه تعریف شده است:

قبل یا بعد از شروع درگیری‌ها برای حمایت از مجروحان، بیماران، سالخوردگان، کودکان زیر پانزده سال و همچنین مادران باردار و مادران دارای کودک زیر هفت سال، می‌توان مناطق بهداشتی و مناطق امن ایجاد کرد تا از اثرات جنگ در امان باشند.

ب) مناطق بی طرف:

ماده ۱۵ همان کنوانسیون مقرر می‌دارد: «که هر دولت داخل در جنگ، می‌تواند خواه مستقیماً و خواه از جانب یک دولت بی طرف یا یک دستگاه نوع پروری، به طرف مقابل خود پیشنهاد نماید در نواحی که جنگ در جریان است، مناطق بی طرف دایر گردد تا اشخاص ذیل را بدون هیچگونه تبعیضی از مخاطرات جنگ پناه دهد:

- زخمیها و بیمارهای جنگجو یا غیر جنگجو؛

- اشخاص کشوری که در جنگ شرکت ندارند و در مدت اقامت خود در نواحی مذکور به هیچ کاری که جنبه نظامی داشته باشد، اشتغال نمی‌ورزند.»

ج) اماکن بی دفاع:

ماده ۵۹ پروتکل اول در مورد اماکن بی دفاع، نکات ذیل را متذکر می‌شود:

- حمله هر یک از طرف‌های مخاصمه به اماکن بی دفاع با هر وسیله‌ای که باشد، ممنوع است؛

- مقامات ذیربط یک طرف مخاصمه می‌توانند هر ناحیه مسکونی را که در نزدیکی یا در قلب منطقه‌ای قرار گرفته است که در محل برخورد نیروهای مسلح و در معرض اشغال از جانب طرف مخالف می‌باشد، به عنوان مکان بی دفاع اعلام نمایند.

د) مناطق غیر نظامی:

در ماده ۶۰ پروتکل الحاقی اول، گسترش عملیات به مناطقی که طرف‌های جنگ به موجب توافق، به عنوان منطقه غیر نظامی اعلام نموده‌اند، در صورتی که مغایر شرایط توافق باشد، ممنوع اعلام شده و هدف این توافق معمولاً ایجاد مناطقی است که همان شرایط اماکن بی دفاع را دارند. (حقوق بین‌الملل بشردوستانه ناظر بر حمایت از افراد در درگیری‌های مسلحانه (مجموعه اسناد ژنو، کنعانی، سیاه رستمی، حسین نژاد، ۱۳۹۰: ص ۲۴۹).

از مهمترین موارد مربوط به حمایت از غیرنظامیان در زمان جنگ حمایت از اموال و اماکنی است که با زندگی آنها ارتباط مستقیم دارد و حفظ و حمایت از آنها جزو ضروریات می‌باشد. این اموال و اماکن به معنای عام است که محیط زیست طبیعی از مصادیق بارز آن می‌باشد و بیش از هر چیز دیگر ممکن است در اثر جنگ و منازعات مسلحانه در معرض خطر قرار بگیرد.

طبق کنوانسیون لوگان، از اسناد منطقه‌ای محیط زیست، دامنه شمول محیط زیست افزون بر منابع طبیعی اعم از تجدید پذیر و غیر قابل تجدید، مانند: هوا، آب، خاک و کلیه جانوران و گیاهان، شامل اموال و دارایی‌هایی که جزء میراث فرهنگی می‌باشد و همچنین شامل مناظر و چشم‌اندازهای ویژه

نیز می‌شود که باید در برابر خرابی حراست شوند. (پیتر سند، وینفرید لانگ، الکساندر کیس، ۱۳۹۲: ترجمه: محمد حسن حبیبی، ج ۱، ص ۶۰).

۴. دیدگاه فقهی

با ملاحظه ادله و منابع فقهی موجود، ممنوعیت حمله به اماکن غیرنظامی به هنگام بروز جنگ به دست می‌آید، در کلام ائمه اطهار و همینطور فقهای امامیه ممنوعیت تخریب مزارع، احشام، اموال و باغهای دشمن و مکان‌هایی که هدف نظامی نیستند به وفور بیان شده است. در حالی که در زمان حاضر ابزار آلات جنگی خیلی پیشرفته هسته‌ای، شیمیایی و بیولوژیکی می‌تواند خطر بزرگی برای همه این موارد به حساب آید. بنابراین از بین رفتن این موارد را میتوان تحت عنوان حمایت از اماکن غیرنظامی با دلایل روایی و قرآنی وارده و دلایل عدم استفاده از سلاح‌هایی که موجب تخریب میشود و از جهت موجبات ضمان و از جهت عدم ایجاد فساد در زمین بررسی کرد. بنابراین مکان‌هایی که در کنوانسیون به عنوان مناطق بی‌دفاع یا مناطق بیطرف از آنها یاد شده جزئی از بخش‌های قابل حمایت برای غیرنظامیان است و بررسی دیدگاه فقهی برای اثبات حمایت و به دست آوردن میزان مطابقت و رابطه میان فقه و کنوانسیون در این فروع فقهی لازم است.

۴-۱- اقوال فقها

اگرچه که ادله‌ی خاص در مقررات اسلامی در حمایت از اماکن غیرنظامی در زمان جنگ وجود دارد، اما آسیب به آنها در زمان جنگ را میتوان از نظر مبانی فقهی از باب موجبات ضمان بررسی کرد.

فقها موجبات ضمان را به دو دسته تقسیم کردند که یکی از آنها موجبات ضمان قهری است که در آن ضمان ناشی از اتلاف، تسبیب، قاعده لا ضرر و... را قرار داده و بررسی کرده‌اند.

اتلاف از جمله موجبات ضمان قهری است که به موجب آن جنایت مستقیمی توسط خود مرتکب واقع شود؛ یعنی کسی که عمل اتلاف به واسطه‌ی فعل او واقع می‌شود^۳ همانگونه که در روایات نیز آمده است هرکسی چیزی را تلف نماید ضامن آن است و استدلال و دلالت فقها به وجود ضمان در صورت اتلاف مال به خاطر آیات و روایات مستقیم نسبت به این موضوع نیازی به اثبات ندارد.

در مورد آسیب رساندن به درختان، مزارع و در عبارت بهتر حفظ و حمایت از محیط زیست با استناد به ادله قرآنی و روایی فقها نظر خود را ارائه داده‌اند. از آن جمله:

علامه محمد حسن نجفی در کتاب جواهر الکلام می‌نویسد: «قطع کردن درختان، پرتاب آتش و گسیل کردن آب به سوی دشمن جز در حال ضرورت مکروه است.» (نجفی، ۱۳۶۵ه ق: ج ۲۱، ص ۶۶-۶۸).

۳. ماده ۴۹۴، قانون مجازات اسلامی.

ابن حمزه طوسی معتقد است: «تنها در صورت ضرورت می‌توان منازل و قلعه‌ها را ویران کرد و درختان را قطع نمود یا آتش زد.» (طوسی، ۱۴۰۸ق: ص ۲۰۱).

عدم ضرورت که از مفهوم کلام ابن حمزه استفاده میشود در حقیقت حرمت مفهومی تعدی به اماکن غیر نظامی را بیان مینماید که مطابق مواد و اصول کنوانسیون است.

همچنین شیخ طوسی فتوا می‌دهد: «تنها در صورت اضطرار می‌توان درخت میوه‌ای را در سرزمین دشمن قطع کرد یا به آن ضرر رساند.» (طوسی، ۱۴۰۰ق: ص ۲۹۹).

او همچنین می‌گوید: «به آب بستن منازل و مناطق کشاورزی (زروع) جایز نیست؛ مگر آنکه شدیداً به این عمل نیاز باشد.» منظور از ضرورت این است که شکست دشمن جز به این وسیله میسر نباشد.

شیخ طوسی معتقد است: «در صورت وجود ضرورت کشتن حیوان، باید از شیوه‌ای استفاده شود که از رنج حیوان در هنگام ذبح کم شود و به کارگیری روش یا ابزاری که موجب اذیت، آزار، شکنجه و آسیبی غیر ضروری شود، ممنوع است.» (همان، ص ۵۸۴) از کلام شیخ طوسی به تصریح حرمت هرگونه تعدی به اماکن غیر نظامی در صورت عدم ضرورت جدی استفاده میشود.

علامه محمد حسن نجفی در کتاب جواهر الکلام می‌نویسد: «شهرها و دژها را ویرانه نکنید.» (نجفی، ۱۳۶۵ق: ج ۲۱، ص ۷۳ - ۷۷).

همچنین شهید ثانی می‌نویسد: «تخریب پناهگاه‌ها و استفاده از منجیق برای آتش زدن آنها در صورتی جایز است که برای پیروزی در جنگ ضرورت داشته باشد.» (شهید ثانی، ۱۴۱۰ق: جلد ۲، ص ۳۹۲).

۴-۲- مستندات

۴-۲-۱- آیات

براساس آیه ۱۹۰ سوره ی بقره جنگ فقط با افرادی جایز است که با مسلمانان می‌جنگند فراتر رفتن از افرادی که قصد جنگ دارند برخلاف حکم آیه میباشد.

«وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ»

ترجمه: «و در راه خدا با کسانی که با شما می‌جنگند بجنگید، و [هنگام جنگ از حدود الهی] تجاوز نکنید، که خدا تجاوزکاران را دوست ندارد.» (انصاریان، ترجمه قران)

اعتدا در لغت به معنای ستم کردن، تجاوز از حق و عدل آمده است. (دهخدا، لغت نامه، بیتا) و در اصطلاح نیز مشابه معنای لغوی به معنای ستم کردن و تجاوز بیش از حد در زمان جنگ علی‌الخصوص نسبت به افرادی که در جنگ شرکت ندارند میباشد که «اصل لاتعتدوا» را از این آیه به دست آورده ایم.

برخی از فقها با استناد به آیه مبارکه این گونه استدلال میکنند: «لأن الاعتداء ظلم، والله لا يحب الظلم أبداً» «از آنجاییکه اعتدا ظلم است و خداوند ظلم را دوست ندارد» و بدان جهت که ظلم منجر

به نابودی بشر شده و با نظام عدالت محور جهان، در تعارض می‌باشد، لذا در اقدام طرف‌های مخاصمه، فرض سومی در کار نیست؛ یا عدالت حاکم است که حاصل اجرای حدود الهی می‌باشد یا ظلم حاکم است که حاصل تعدی از حدود الهی است. (حسینی شیرازی، ۱۴۲۶: ص ۲۶۵ - ۲۶۶). و همچنین این محدود و ممنوع بودن را می‌توان هم از ادله عام و هم ادله خاص استنباط نمود. چون اگر ضرورت نظامی آن را اقتضا ننماید از مصادیق افساد است که از همان اصل «لا تعتدوا» استفاده می‌شود. یعنی تجاوز از حدود الهی و ایجاد فساد بر روی زمین حرام می‌باشد.

در آیه ۲۰۵ سوره بقره، نابود کنندگان حرث و نسل را از جمله مفسدین فی الارض بشمار آورده که خداوند متعال مفسدین را دوست ندارد.

«وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ»

ترجمه: «و هنگامی که [چنین دشمن سرسختی] قدرت و حکومتی یابد، می‌کوشد که در زمین فساد و تباهی به بار آورد، و زراعت و نسل را نابود کند؛ و خدا فساد و تباهی را دوست ندارد.» (انصاریان، ترجمه قرآن)

و همچنین بر اساس این آیه اتلاف حیوانات، هرچند در بلاد کفر باشند، جایز نیست؛ حتی در موارد جنگ نیز نباید مجاهدان متعرض حیوانات شوند.

اثبات این موضوع با آیاتی که در سوره مبارکه حشر و در مورد غزوه بنی نضیر و تخریب خانه‌های آنان نازل شده است نیز خالی از لطف نیست.

سوره حشر آیه ۲: «هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ مَا ظَنَنْتُمْ أَنْ يَخْرُجُوا وَظَنُوا أَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ اللَّهِ فَأَتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَبْصَارِ»

ترجمه: «اوست که کافران از اهل کتاب را در نخستین بیرون راندن دسته جمعی از خانه هایشان بیرون راند. [شما اهل ایمان] رفتنشان را گمان نمی‌بردید، و خودشان پنداشتند که حصارها و دژهای استوارشان در برابر خدا [از تبعید و در به دری آنان] جلوگیری خواهد کرد ولی [اراده کوبنده] خدا از آنجا که گمان نمی‌کردند به سراغشان آمد و در دل هایشان رعب و ترس افکند به گونه ای که خانه هایشان را به دست خود و به دست مؤمنان ویران کردند. پس ای صاحبان بینش و بصیرت! عبرت بگیرید.» (انصاریان، ترجمه قرآن)

و همچنین سوره حشر آیه ۱۲: «لَنْ أَخْرَجُوا لَّا يَخْرُجُونَ مَعَهُمْ وَلَكِنْ قُوتِلُوا لَّا يَنْصُرُونَهُمْ وَلَكِنْ نَصَرُوهُمْ لِيُؤَلِّقُوا الْأَذْبَارَ ثُمَّ لَّا يُنصَرُونَ»

ترجمه: «اگر [کافران از اهل کتاب را] بیرون کنند با آنان بیرون نمی‌روند، و اگر با آنان بجنگند آنان را یاری نمی‌دهند، و اگر یاری دهند در گرماگرم جنگ پشت کنان می‌گریزند، سپس [کافران اهل کتاب] یاری نمی‌شوند.» (انصاریان، ترجمه قرآن)

در این آیه به ترسو بودن آنها و اینکه حاضر نشدند دسته جمعی بیرون روند تا جنگ خارج از منطقه غیرنظامی رخ دهد، اشاره شده است. در مورد تخریب خانه‌های بنی نضیر، باید گفت این تخریب هم از جانب آنها و هم از جانب مسلمانان صورت گرفت؛ البته مسلمانان دست به تخریب مواضعی می‌زدند که بنی نضیر از آنجا برای سپاه اسلام خطر ساز شده بودند. (واقفی، مغازی الرسول ترجمه: محمود مهدوی دامغانی، ۱۳۸۹: ج ۱، ص ۲۷۷). جالب اینکه خداوند متعال هم بر آنها خرده گرفت

و نیز به مسلمانان فرمود با آنها تنها در درون دژ می‌توانند به صورت دسته جمعی بجنگند و خود باعث تعرض به خانه‌های خود شدند و این به جهت ترس و ضعف آنها مطرح شده است.

و همچنین آیاتی که دال بر نهی از افساد بر روی زمین بیان شده است.

آیه ۷۷ سوره قصص: «وَأَبْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيْبَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَأَحْسِنْ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ الْفَسَادَ فِي الْأَرْضِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ»

ترجمه: «در آنچه خدا به تو عطا کرده است سرای آخرت را بجوی، و سهم خود را از دنیا فراموش مکن، و نیکی کن همان گونه که خدا به تو نیکی کرده است، و در زمین خواهان فساد مباش، بی تردید خدا مفسدان را دوست ندارد.» (انصاریان، ترجمه قرآن)

خداوند وعده عذاب را به کسانی داده است که حقوق انسانها را رعایت نمی‌کنند و از آنها تعبیر به «خاسرین» نموده است.

سوره بقره آیه ۲۷: «الَّذِينَ يَتَّفِضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ»

ترجمه: «آنان کسانی هستند که پیمان خدا را [که توحید و وحی و نبوت است] پس از استواری اش [با دلایل عقلی و علمی و براهین منطقی با عدم وفای به آن] می‌شکنند و آنچه را خدا پیوند خوردن به آن را فرمان داده است [مانند پیوند با پیامبران و کتابهای آسمانی و اهل بیت طاهرین و خویشان] قطع می‌نمایند و در زمین تباهی و فساد بر پا می‌کنند، آنانند که زیانکارند.» (انصاریان، ترجمه قرآن)

و از مفهوم آیاتی که خداوند عموماً به عمران در زمین دعوت می‌کند مفهوم مخالفی به دست می‌آید که می‌شود از این آیات استنباط کرد که تخریب، مورد نظر شارع مقدس نیست.

مهمترین آیه در مورد این قاعده، آیه ۵۶ سوره اعراف است: «وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ»

ترجمه: «و هرگز در زمین پس از آنکه کار آن (به امر حق و شرع رسول حق) نظم و صلاح یافت به فساد و تباهکاری برنخیزید، و خدا را هم از راه ترس و هم از روی امید بخوانید، که البته رحمت خدا به نیکوکاران نزدیک است.»

یعنی بعد از اینکه فساد روی زمین با جهاد از بین رفت، دیگر دست به افساد نزنید و نگذارید هدف مقدس اسلام از جهاد لکه دار شود.

و آیاتی که در آنها، در مورد حفظ حرمت اماکن مذهبی سخن به میان رفته و مهمتر از همه مسجدالحرام به عنوان حرم امن الهی ذکر و قتال در آن مکان مقدس نهی شده است. در آیه ۲۱۷ از سوره مبارکه بقره به این مطلب اشاره شده است.

آیه ۱۹۱ سوره بقره: «وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ تَقْتُلُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجْتُمْهُمْ وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ فَبِأَن قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ»

ترجمه: «و آنان را [که از شرک و کفر و هیچ ستمی باز نمی‌ایستند] هر کجا یافتید، به قتل برسانید و از جایی که شما را بیرون کردند بیرونشان کنید و فتنه [که شرک، بت پرستی، بیرون کردن مردم از خانه و کاشانه و وطنشان باشد] از قتل و کشتار بدتر است. و کنار مسجدالحرام با آنان نجنگید مگر

آنکه در آنجا با شما بجنگند؛ پس اگر با شما جنگیدند، آنان را به قتل برسانید که پاداش و کيفر کافران همین است.» (انصاریان، ترجمه قرآن)

از این آیه اینگونه استنباط می‌شود که اگر دشمن در اماکن مذهبی مستقر شد تا زمانی که شروع به جنگ نکرده، تعرض به این اماکن و حرمت شکنی برای سپاه اسلام ممنوع است و این قاعده به خاطر ارزش والای اماکن عبادت نزد خداوند متعال است.

از همین رو اسلام نه تنها حرمت مقدسات اسلامی را در جنگ حفظ نموده، بلکه حرمت مقدسات مسیحیان و یهودیان و اهل کتاب را نیز پاس داشته و کلیساها و راهبان را از عوارض جنگ مصون داشته است.

آیه ۴۰ سوره حج: «الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ وَلَوْ لَأَدْفَعُ اللَّهُ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهَادَمْتُمْ صَوَامِعُ وَبِيَعٍ وَصَلَوَاتٍ وَمَسَاجِدُ يُذَكَّرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ»

ترجمه: «همانان که به ناحق از خانه هایشان اخراج شدند [و گناه و جرمی نداشتند] جز اینکه می‌گفتند: پروردگار ما خداست و اگر خدا برخی از مردم را به وسیله برخی دیگر دفع نمی‌کرد، همانا صومعه‌ها و کلیساها و کنیسه‌ها و مسجدهایی که در آنها بسیار نام خدا ذکر می‌شود به شدت ویران می‌شدند؛ و قطعاً خدا به کسانی که [دین] او را یاری می‌دهند یاری می‌رساند؛ مسلماً خدا نیرومند و توانای شکست‌ناپذیر است.» (انصاریان، ترجمه قرآن)

۴-۲-۲-روایات

در همین راستا روایات خاصی نیز وارد شده است که از تخریب درختان و مزارع و همچنین نابودی حیوانات نهی نموده‌اند. از جمله در روایت مسعده بن صدقه آمده است: امام صادق فرمودند: «پیامبر اکرم هنگامی که می‌خواست فرماندهی را عازم سریه‌ای سازد او را به رعایت تقوی توصیه میکرد، سپس خطاب به اصحاب خویش می‌فرمود: «درختان خرما را آتش نزنید و در آب غرق نکنید، درختان میوه را قطع نکنید و گیاهان را آتش نزنید چرا که شما نمیدانید چه بسا محتاج آن باشید و حیوانات مأكول اللحم را نکشید مگر اینکه بر خوردن آن ناچار شوید...» (طوسی، ۱۳۶۵، ج: ۶، ص: ۱۳۸)

امیرالمؤمنین خطاب به یاران خویش می‌فرمود:

«رعایت تقوای الهی را در مورد... سرزمین‌های گوناگون بنمایید؛ زیرا شما حتی در مورد مناطق مختلف زمین و حیوانات مسئول هستید.» (نهج البلاغه، خطبه ۱۶۶)

از امیر مؤمنان روایت شده: «پیامبر خدا از بریدن یا سوزاندن درخت میوه دهنده نهی کرده و مقصودش آن بود که در جنگ و غیر آن نباید این کار انجام بگیرد، مگر آنکه صلاح مسلمین در آن باشد.» (نوری، ۱۴۰۷، ج: ۱۱، ص: ۱۲۷)

بنابراین عناصر محیط زیست شامل اماکن غیرنظامی می‌شوند که تخریب و نابودی آنها در سرنوشت جنگ تاثیرگذار نیستند و حتی از مصادیق اسراف از فرمان الهی است و اسراف جایز نیست چون هم آیات و روایات ناهیه از اسراف دارای اطلاق‌اند و هم آیات ناهیه از فساد بر عموم دلالت دارند.

پیامبر اسلام بعد از واقعه مباحله عهدنامه‌ای درباره اهل کتاب صادر و در آن تأکید کرد که نباید به کلیساها، صومعه‌ها، راهبان و کشیش‌ها آزاری برسد و ایشان را نیز از جزیه معاف کرد. (احمدی میانجی، مکاتیب الرسول، ج ۳، ص ۷۵۷ - ۷۶۲).

۵- اصول حمایتی در کنوانسیون و فقه

۵-۱- اصل تفکیک

۵-۱-۱- در کنوانسیون

پروتکل اول ماده ۴۸ و ۵۰ و ۵۲ : هر شخصی که متعلق به نیروهای مسلح نباشد، غیرنظامی محسوب می‌شود.

اموال غیرنظامی هر چیزی است که هدف نظامی نباشد.

به منظور تضمین احترام و حمایت از جمعیت غیرنظامی و اموال غیرنظامی، طرف‌های درگیری متعهدند همواره میان جمعیت غیرنظامی و رزمندگان، همچنین بین اموال غیرنظامی و اهداف نظامی تفکیک قایل شده و عملیات خود را تنها علیه اهداف نظامی هدایت کنند.

۵-۱-۲- در فقه

براساس آیه ۱۹۰ سوره ی بقره جنگ فقط با افرادی جایز است که با مسلمانان می‌جنگند فراتر رفتن از افرادی که قصد جنگ دارند برخلاف حکم آیه میباشد .

در منابع فقهی از افراد و گروه‌های متعددی نام برده شده است که درجنگ‌های مسلحانه نباید مورد تعرض و تجاوز قرار گیرند که اصطلاحاً به آنها «غیر مقاتل» گفته می‌شود. غیر مقاتلان، کسانی هستند که در جنگ به طور مباشر نقشی ندارند و از نیروی جسمی و فکری آنها در مخاصمات و هدایت عملیات جنگی استفاده نمی‌شود. (حلی ۱۴۱۲ق: جلد ۱۴، ص ۱۰۳).

بنابراین، براساس تعریفی که فقها از غیرمقاتلان ارائه داده اند، لزوم تفکیک آنها از نیروی نظامی استفاده میشود . و همچنان با ارائه این نکته که اگر از فکر فردی یا امثال آن در جنگ استفاده نشود لزوم تشخیص هدف نظامی را نیز عنوان کرده‌اند. رسیدن به این مقصود یعنی تفکیک غیرمقاتلین از مقاتلین و همچنین اهداف نظامی از غیرنظامی به منظور عدم آسیب رسیدن به آنها و اماکن مربوط به آنها الزامی است.

۵-۲- اصل عدم مقابله به مثل

۵-۲-۱- در کنوانسیون

ماده ۳ مشترک، ماده ۳۳ کنوانسیون چهارم، ماده ۲۰، ۵۱ - ۵۶ پروتکل اول:

اعمال تلافی جویانه یعنی نقض مقررات در پاسخ به دیگر موارد نقض مقررات، بر علیه مجروحان، بیماران، کشتی شکستگان، پرسنل خدمات پزشکی، پرسنل خدمات دفاع غیرنظامی، اسرای جنگی، غیرنظامیان، اموال فرهنگی و غیرنظامی، محیط زیست طبیعی و کارها و تاسیسات دارای انرژی خطرناک ممنوع است. اعمال تلافی جویانه فقط در اداره‌ی عملیات نظامی مجاز است.

۵-۲-۲-در فقه

آیه ۱۹۴ سوره بقره خداوند از مومنین می‌خواهد در برابر تجاوز دشمن از خود دفاع و عکس العمل جدی نشان دهند.

«الشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ فَمَنِ اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ»

ترجمه: «ماه حرام در برابر ماه حرام است [اگر دشمن حرمت آن را رعایت نکرد و با شما در آن جنگید، شما هم برای حفظ کيان خود در همان ماه با او بجنگید]. و همه حرمت‌ها دارای قصاص اند. پس هر که بر شما تعدی کرد، شما هم به مثل آن بر او تعدی کنید، و از خدا پروا نمایید، و بدانید که خدا با پروا پیشگان است.» (انصاریان، ترجمه قران)

بر این اساس اگر جلوی تجاوز دشمن گرفته نشود هیچ حرمتی رعایت نمی‌شود و لذا اصل مقابله به مثل به همین خاطر است که جرأت تجاوز از دشمن در ماه‌های حرام نیز گرفته شود. از سوی دیگر آیه مبارکه قلمرو اقدامات دفاعی را نیز مشخص کرده بنابراین از دستور به رعایت تقوی، می‌توان این نکته را استفاده نمود که در مقابله به مثل نیز نباید از جاده تقوی منحرف شد چون هر نوع اقدام شیطانی دشمن را نمی‌توان مثل آن پاسخ داد.

لذا در مقابله به مثل، هدف این نیست که اقدامات دفاعی کاملاً شبیه تجاوز دشمن باشد؛ چون برخی اقدامات، در مغایرت کامل با شئون انسان مؤمن است که نباید مرتکب آن بشود.

در حقیقت بر اساس آیه، اعتدا در مقابل اعتدا جایز است و شخصی که مورد تعدی قرار گرفته می‌تواند مقابله به مثل نموده و مانند آن اعتدا را در مقابل متعدی مرتکب شود.

در آیه ۱۲۶ سوره نحل می‌فرماید:

«وإن عاقبتم فعاقبوا بمثل ما عوقبتم به ولئن صبرتم لهو خیر للصابرین»

ترجمه: «و اگر [ستمگر را] مجازات کردید، پس فقط به مانند ستمی که به شما شده مجازات کنید، و اگر شکیبایی ورزید [از مجازات کردن بگذرید] این کار برای شکیبایان بهتر است.» (انصاریان، ترجمه قران)

در تفسیر آیه در تفسیر نمونه آماده است:

«تاکنون سخن از این بود که در یک بحث منطقی، عاطفی و یا مناظره معقول با مخالفان شرکت کنیم، اما اگر کار از این فراتر رفت و درگیری حاصل شد و آنها دست به تعدی و تجاوز زدند، در اینجا دستور می‌دهد: «اگر خواستید مجازات کنید فقط به مقداری که به شما تعدی شده کیفر دهید»

و نه بیشتر از آن. «ولی اگر شکیبایی پیشه کنید (عفو و گذشت) این کار برای شکیبایان بهتر است.» (مکارم شیرازی، برگزیده تفسیر نمونه)

در آیه ۴۰ سوره شوری میفرماید:

«وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ»

ترجمه: «پاداش بدی [چون قتل و زخم زدن و اتلاف مال] مانند همان بدی است؛ ولی هر که بگذرد و [میان خود و طرف مقابلش را] اصلاح نماید. پاداشش بر عهده خداست؛ یقیناً خدا ستمکاران را دوست ندارد.» (انصاریان، ترجمه قران)

از مدلول این آیه نیز می‌توان پی به جواز مقابله به مثل در حدود شرع مقدس و برای اعمالی که باعث بازدارندگی از جرم و جنایت بیشتر باشد استفاده کرد. نکته مهم در این آیات و ظاهر آنها در مواردی به جز تجاوز جنگی و دفاع از افراد غیر نظامی آیات سفارش به عفو و گذشت نموده‌اند. یعنی تا جای ممکن گذشت را پیش بگیرید مگر در هنگام ضرورت و جایی که پیروزی مسلمانان تنها با مقابله به مثل امکان پذیر است یا جایی که عوامل بازدارنده مهم می‌باشد. ولی در همه این موارد با توجه به سایر آیات و دلایل که حاکم بر این دلایل هستند در اقدامات تلافی جویانه خصوصاً در موارد جنگی، غیر نظامیان نباید مورد تعدی قرار بگیرند مگر ضرورت ایجاب کند. بنابراین از منظر فقه امامیه مقابله به مثل حرام می‌باشد و این از اصول ترجیحی و ممتازه نسبت به مواد کنوانسیون نیز به حساب می‌آید.

۵-۳- اصل عدم حمله به غیرنظامیان

۵-۳-۱- در کنوانسیون

ماده ۴۹، ۵۱ و ۵۲ و ۵۷ پروتکل اول

ممنوعیت عدم حمله به اشخاص و اموال غیرنظامی شامل همه اعمال خشونت بار اعم از اعمال تهاجمی یا تدافعی است. این ممنوعیت شامل حملات کورکورانه هم می‌شود.

۵-۳-۲- در فقه

برخی از فقها به طور کلی هرگونه استفاده از سلاحهای آتش‌زا در جنگها را ممنوع اعلام می‌کنند. ابن ادریس معتقد است: «مقابله با دشمن با سلاحهای آتش‌زا جایز نیست.» (ابن ادریس، ۱۴۱۰ق: جلد ۲، ص ۷).

به نظر علامه حلی، استفاده از برخی سلاحها در مبارزه با شورشیان جایز نیست و کاربرد آتش و منجنیق به این دلیل که به غیرنظامیان و کسانی که در جنگ شرکت ندارند، و هرگونه آسیبی به آنان می‌رساند، (که به طریق اولی شامل اماکن نیز میشود) ممنوع است. (حلی، ۱۴۱۴ق: جلد ۹، ص ۶۸)

همچنین احترام به معاهدات و لزوم وفاداری به آنها، در نصوص اسلامی به طور مکرر مورد تأکید قرار گرفته است که حاکی از اهمیت خاص و نقش کلیدی آنها در نظام حقوقی اسلام است.

همچنانکه در آیه ۹۱ سوره نحل آمده است:

«وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ إِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْقُضُوا الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ»

ترجمه: «و به پیمان خدا چون پیمان بستید، وفا کنید و سوگند را پس از محکم کردنش [به وسیله عزم و قصد قطعی] در حالی که خدا را بر خود ضامن و کفیل قرار داده اید، نشکنید؛ یقیناً خدا آنچه را انجام می‌دهید، می‌داند.»

اسلام با الزامی کردن وفاداری به پیمانها (معاهدات) و قراردادهای (عقود) افراد ذیربط به آنها را در برابر خدا مسئول دانسته و آنها را عهدالله نامیده است. (لطفی - اخگری - فقیهی ۱۳۹۱: ص ۲۲۴)

پیامبر اکرم (ص) نیز اهمیت وفاداری به معاهدات را هم سنگ ایمان انسانها دانسته و می‌فرماید: «کسی که به پیمان خویش پایبند نیست، از دین و ایمان بهره‌ای ندارد». (مجلسی، بحارالانوار، جلد ۶۹، ص ۱۹۸).

از منظر اسلام، در وفاداری به معاهدات، فرقی بین دوست و دشمن و مسلمان و کافر نیست.

لذا حضرت علی در فرمان معروف خود به مالک اشتر می‌نویسد:

«و اگر با دشمنت پیمانی نهادی و در ذمه خود او را امان دادی به عهد خویش وفا کن و آنچه را بر ذمه داری ادا کن، و خود را چون سپری برابر پیمانت بر پا، چه مردم بر هیچ چیز از واجبهای خدا چون بزرگ شمردن وفای به عهد سخت هم داستان نباشند با همه هواهای گوناگون که دارند، و رأی‌های مخالف یکدیگر که در میان آرند.... پس در آنچه به عهده گرفته‌ای خیانت مکن و پیمانی را که بسته‌ای مشکن و دشمنت را که (در پیمان توست) مفرب که جز نادان بدبخت بر خدا دلیری نکند.» (نهج البلاغه، نامه ۵۳).

۶- نتیجه گیری

براساس ادله استنباطی ذکر شده، در این فرع فقهی، روشن شد که مطابقت کامل با مواد مربوطه در کنوانسیون و پروتکل الحاقی وجود دارد و حمایت از اماکن غیرنظامی از نظر فقه‌امامیه واجب و هرگونه مقابله به مثل و حمله به اماکن غیرنظامی حرام است و افراد نظامی موظف هستند که اهداف نظامی را از اماکن مربوط به شهروندان غیرنظامی همانند بیمارستان‌ها، و سایر مناطق مربوط به اسکان غیرنظامیان به هر وجهی تفکیک کنند و از قرار گرفتن اماکن غیرنظامیان در معرض نابودی، جلوگیری کنند.

و همچنین باید گفت که دستورهای مذکور در حقوق اسلامی صرفاً سفارش اخلاقی نیست؛ بلکه متخلفان و متجاوزان آن، مسؤول عواقب اعمال خود؛ اعم از مدنی و جزایی خواهند بود. بنابراین

اصل حمایت از اماکن غیرنظامی در فقه امامیه و کنوانسیون مطابقت کامل داشته و حمایت از آنها واجب و حمله و تخریب آنها حرام میباشد.

فهرست منابع

- قرآن کریم، ترجمه: حسین انصاریان
 نهج البلاغه، ترجمه: حسین انصاریان
۱. ابن ابی الحدید (۱۳۶۳ ه. ش)، شرح نهج البلاغه، قم، مکتبه آیت الله مرعشی نجفی.
  ۲. ابن ادريس، محمد ابن منصور ابن احمد حلی (۱۴۱۰ ه. ق)، السرائر الحاوی لتحریر الفتاوی، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
  ۳. احمدی میانجی، علی (۱۴۱۹ ق)، مکاتیب الرسول، قم: دارالحدیث.
  ۴. الکساندر کیس، پیتراچ سند، وین فرید (۱۳۷۹ ش)، حقوق محیط زیست، مترجم: محمد حسن حبیبی، تهران: موسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران.
  ۵. حسینی شیرازی، سید محمد (۱۴۲۶ ق)، الفقه، بیروت: دارالعلوم للتحقیق و الطباعة و النشر و التوزیع.
  ۶. حسین نژاد، کتابون، کنعانی، محمدطاهر، سیاه رستمی، هاجر (۱۳۸۵ ش)، حقوق بین الملل بشردوستانه ناظر بر حمایت از افراد در درگیری های مسلحانه (مجموعه اسناد ژنو)، تهران: دبیرخانه کمیته ملی حقوق بشردوستانه.
  ۷. حلی، حسن ابن یوسف ابن مطهر اسدی (۱۴۱۲ ق)، منتهی المطلب فی تحقیق المذهب، مشهد: مجمع البحوث الإسلامیة.
  ۸. حلی، حسن ابن یوسف ابن مطهر اسدی (۱۴۱۴ ق)، تذکره الفقهاء، قم: موسسه آل البيت.
  ۹. دهخدا، علی اکبر (بی تا)، لغت نامه دهخدا (بی تا).
  ۱۰. ژان ماری هنکرتز، لوییس دوسوالدبک (۱۳۹۱ ش)، حقوق بین الملل بشردوستانه عرفی، مترجم: دفتر امور بین الملل قوه قضاییه، تهران: مجد.
  ۱۱. شهیدثانی، زین الدین ابن علی (۱۴۱۰ ق)، الروضه البهیة فی شرح اللمعة الدمشقیة، قم: داورى.
  - ضیائی بیگدلی، محمدرضا (۱۳۹۱ ش)، حقوق بین الملل عمومی، تهران: گنج دانش.
  ۱۲. طوسی، ابو جعفر محمد ابن حسن (۱۳۶۵ ق)، تهذیب الاحکام، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
  ۱۳. طوسی، ابو جعفر محمد ابن حسن (۱۴۰۰ ق)، النهایة فی مجرد الفقه و الفتاوی، بیروت: دارالکتب العربی.
  ۱۴. طوسی، محمد ابن علی ابن حمزه (۱۴۰۸ ق)، الوسیلة إلى نیل الفضیلة، قم: کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی.
  ۱۵. قواعد اساسی کنواسیون های ژنو ۱۹۴۹ و پروتکل های الحاقی ۱۹۷۷، (کمیته بین المللی صلیب سرخ، مترجم: هاجر سیاه رستمی (۱۳۸۳ ش)، تهران: دبیرخانه کمیته ملی حقوق بشردوستانه.
  ۱۶. لطفی، عبدالرضا، اخگری، نادر، فقیهی، محمدرضا (۱۳۹۱ ش)، بررسی تحقیقی حقوق بشردوستانه در منابع اسلامی و اسناد بین المللی، تهران: هستی نما.
  ۱۷. مجلسی، محمدباقر (۱۳۶۳ ش)، بحار الانوار، تهران: دارالکتب الاسلامیه.

۱۸. مجموعه اسناد ژنو - حقوق بین الملل بشردوستانه ناظر بر حمایت از افراد در درگیری های مسلحانه - ترجمه و گردآوری: دکتر هاجر سیاه رستمی - ۱۳۹۰ - موسسه آموزش عالی هلال احمر.

۱۹. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۸۶ش)، برگزیده تفسیر نمونه، تهران: دارالکتب الاسلامیه.

۲۰. نجفی، محمدحسن (۱۳۶۵ق)، جواهرالکلام فی شرح شرائع الإسلام، تهران: دارالکتب الاسلامیه.

۲۱. نوری طبرسی، حسین ابن محمدتقی (۱۴۰۷ق)، مستدرک الوسائل، قم: موسسه آل البيت لإحياء التراث.

۲۲. واقدی، محمد بن عمر، مغازی الرسول (تاریخ جنگ های پیامبر)، ترجمه: محمود مهدوی دامغانی (۱۳۸۹ش)، تهران: مرکز نشر دانشگاهی.

۲۳. وری، پیتر و (۱۳۸۴ش)، فرهنگ حقوق بین الملل مخصصات مسلحانه، ترجمه: سیامک کرم زاده، تهران: دبیرخانه کمیته ملی حقوق بشردوستانه.

۲۴. ICRC حقوق بین الملل بشردوستانه پاسخ به سوالات شما، به کوشش کمیته حقوق بشردوستانه { ترجمه هاجر سیاه رستمی} انتشارات امیرکبیر تهران ۱۳۸۱

۲۵. Frits Kalshoven and Liesbeth Zegveld, *Constraints on the Waging of War*. An Introduction to International Humanitarian Law, Geneva, ICRC, ۲۰۰۱.